

گذری بر پیشینه چند بقعه متبرک هم‌جوار با مشهد در روز بزرگداشت امامزادگان و بقاع متبرکه

قربانامام غریب(ع)

همین سال‌ها، بزرگ و بزرگ‌تر شده و گنبد و بارگاه و صحن‌وسرا یافته‌اند. در مشهد، شهر امام‌رضا^(ع) و در جغرافیای اطرافش، مزارها بیشتر متعلق به «میر‌ها و «پیر»‌ها بوده‌اند و متعلق به «خواجه‌ها». «میر»‌ها بیشتر از سادات، به‌ویژه سادات‌رضوی بوده‌اند و به‌خاطر همین انتساب به‌آستان قدس حضرت رضا^(ع) در تشکیلات دیوانی آن حضور داشته‌اند و جایگاهشان عملاً در زمره مناصب حکومتی قرار داشته‌است. از این منظر میرها، بیشتر دُستی هم در حکومت‌های محلی در مشهد داشته‌اند. «قبر میر» که اشاره به قبرستانی در محدوده نوغان (و احتمالاً قبر شخصیتی ناشناخته به نام میرعلی آمویه از رجال دوره صفوی) دارد، بازمانده از میرهای مشهد است. نیز مزار «میر حوا» که مدفن «میرهمام الدین» نامی بوده‌است و حالا بر محدوده قبر او در «کوچه فروغ» در نزدیکی بقعه

حسین رسول‌زاده در سرتاسر خراسان، هرجا کسی از نوادگان معصومین^(ع) یا کسی از اولیاء... یا کسی از اوتاد و زهاد، در خاک آرمیده‌است، آرامگاهش با نام عمومی «مزار» شناخته می‌شود. مزارها در خراسان، فراوان هستند، آن قدر که می‌توان از خراسان، به‌عنوان «خاک اولیاء...» یاد کرد. این مزارات، بیشتر به دو دسته مهم دسته‌بندی می‌شوند، یا مدفن فرزندی از نوادگان ائمه معصوم^(ع) هستند یا آرامگاه بزرگی از بزرگان طریقت تصوف و عرفان. در خراسان تاریخی، آنچه با نام «مزار» شناخته می‌شود، بیشتر به همین بزرگان عرفان و تصوف اشاره می‌کند و تا بوده‌است. همین مزارها بوده‌اند که محل خداخوانی و حاجت خواهی و بخشش طلبی بوده‌اند، تنها در دهه‌های اخیر است که مزار پیران طریقت، جای خود را به حرم امامزاده‌ها داده‌اند؛ حرم‌هایی که به‌ویژه در

امامزاده‌ای مدفون زیر گنبدی خشتی

«گنبدخشتی»، نام امامزاده‌ای است در نزدیکی حرم مطهر، در خیابان طبرسی، جایی که روزگاری، جزئی از روستای تاریخی نوغان، بوده‌است. بنای امامزاده، مدفن «امیرسلطان غیاث‌الدین محمدبن امیر طاهرالموسوی، است که نسبتش با هفده واسطه به امام موسی کاظم^(ع) می‌رسد. به‌نظر می‌رسد اجداد «امامزاده سیدمحمد»، در مقام «نقیب، قرن‌ها وظیفه اداره امور حرم مطهر حضرت رضا^(ع) را برعهده داشته‌اند. تاریخ وفات امامزاده احتمالاً به حوالی سال ۸۳۲قمری می‌رسد، سالی که روی سنگ‌قبرش حک شده‌است: «و جز این، هیچ دانسته‌دندان‌گیری درباره ایشان و حیات و مماتش در دست نیست، قدمت بنای اولیه امامزاده احتمالاً به زمان «شاهرخ‌شاه تیموری، می‌رسد که در حکومت شاه‌عباس اول، تجدیدبنا شده‌است.

بنای اصلی گنبدخشتی یک «چارطاقی» است که روی سرداب قبر، ساخته شده‌است. این چارطاقی در مرمت‌ها، احیا شده‌است و هم‌اکنون در دل بنای امامزاده قرار دارد. تمام بخش‌های بنای گنبدخشتی مشهد، از خشت و ملات گچ ساخته شده‌است. گنبد بنا حدود پانزده متر ارتفاع دارد. فضای داخلی گنبد که در سقف بنا قرار دارد، تزیینات مقرنسی دارد. پوسته بیرونی گنبد هم از خشت‌است و به‌همین دلیل

هم به گنبدخشتی معروف است. هفده آیه اول سوره واقعه درقالب کتیبه‌ای در قسمت زیرین گنبد داخلی و نورگیرها، نوشته شده‌است، کتیبه‌ای که این آیات را در خود جای داده‌است. از ضلع جنوبی که سمت قبله‌است، شروع می‌شود و دورتادور گنبد می‌چرخد. آیاتی از سوره ملک هم در نمای بیرونی چارطاقی است.

امامزاده‌محمد، یک‌صندوق سنگی هم‌داردکه روی قبر قرارگرفته‌است، یک‌سنگ‌قبر تاریخی باچندین کتیبه. سنگ قبر ۱۸۳سانتی‌متر در ۷۶سانتی‌متر است به ارتفاع ۷۹سانتی‌متر. روی صندوق، آیاتی از قرآن به خط کوفی و معلقی و نیزشجره‌نامه امامزاده به‌همراه‌نقوش گل و گیاه و... حکاکی شده‌است. این سال‌ها و پس از مرمت‌های سال ۷۸، روی سنگ‌قبر امامزاده یک ضریح فلزی قرار داده شده و صندوق قبر، در درون ضریح قرار گرفته‌است.

پنج‌تنی که تازه پیدا شده‌اند

امامزادگان تبادکان، سال ۱۳۸۶ در جریان ساخت‌وسازها در اطراف امامزاده قدیمی روستا، کشف‌شد و دوباره نام «پنج‌تن، را بر سر زبان‌ها انداخت که نام محله‌ای است در مشهد، تقریباً در ابتدای راهی که به امامزاده‌های تبادکان می‌رسد و دور نیست که آن نام‌گذاری به این امامزاده‌ها مربوط باشد. سنگ کوچک کشف‌شده متعلق به «سیدمیرزا محمد، ملقب به آقای سیدادت بوده‌که از بزرگان علم‌ونویسندگان کتب‌است و سنگ بزرگ متعلق به «سیدامیرحسین، فرزندمیرشمس‌الدین، ملقب به «نقیب» بوده‌است. سیدامیرحسین در زیر سنگ بزرگ دفن شده‌است و طبق تحقیقات انجام‌گرفته، ایشان فرزندی به نام «سیدکمال‌الدین محمود، داشته‌که در سال ۸۸۷قمری وفات‌کرده‌است. دو قبر دیگر از این پنج‌تن نیز متعلق به «سیدامیرکمال‌الدین محمود، و «بی‌بی فاطمه، است که سنگ مزار این دو امامزاده به‌سختی خوانده می‌شود. ارتفاع سنگ قبر امیرکمال‌الدین محمود یک متر، عرض آن نود سانتی‌متر و طول آن ۲۲۰سانتی‌متر است، سنگ مزار امیرحسین که پدر سیدکمال‌الدین است، هشتاد سانتی‌متر عرض، هفتاد سانتی‌متر ارتفاع و دو متر طول دارد و سه سنگ دیگر دارای ارتفاع چهل سانتی‌متر و طول ۱۵۰سانتی‌متری هستند و براساس شواهد و قرائن، نسب این پنج‌تن به امام زین‌العابدین^(ع) می‌رسد.

گنبدسبز، مسجدی بنا شده‌است. «پیر»‌ها عمدتاً سکوت طریقت و عرفان دارند، چنان‌که می‌دانیم، «پیر» مقامی در سلسله‌مراتب طریقت‌نیز هست. در مشهد قبر «پیر یالان دوز» احتمالاً شناخته‌شده‌ترین متعلق به «خواجه‌ها». «میر»‌ها بیشتر از سادات، به‌ویژه سادات‌رضوی بوده‌اند و به‌خاطر همین انتساب به‌آستان قدس حضرت رضا^(ع) در تشکیلات دیوانی آن حضور داشته‌اند و جایگاهشان عملاً در زمره مناصب حکومتی قرار داشته‌است. از این منظر میرها، بیشتر دُستی هم در حکومت‌های محلی در مشهد داشته‌اند. «قبر میر» که اشاره به قبرستانی در محدوده نوغان (و احتمالاً قبر شخصیتی ناشناخته به نام میرعلی آمویه از رجال دوره صفوی) دارد، بازمانده از میرهای مشهد است. نیز مزار «میر حوا» که مدفن «میرهمام الدین» نامی بوده‌است و حالا بر محدوده قبر او در «کوچه فروغ» در نزدیکی بقعه

حسین رسول‌زاده در سرتاسر خراسان، هرجا کسی از نوادگان معصومین^(ع) یا کسی از اولیاء... یا کسی از اوتاد و زهاد، در خاک آرمیده‌است، آرامگاهش با نام عمومی «مزار» شناخته می‌شود. مزارها در خراسان، فراوان هستند، آن قدر که می‌توان از خراسان، به‌عنوان «خاک اولیاء...» یاد کرد. این مزارات، بیشتر به دو دسته مهم دسته‌بندی می‌شوند، یا مدفن فرزندی از نوادگان ائمه معصوم^(ع) هستند یا آرامگاه بزرگی از بزرگان طریقت تصوف و عرفان. در خراسان تاریخی، آنچه با نام «مزار» شناخته می‌شود، بیشتر به همین بزرگان عرفان و تصوف اشاره می‌کند و تا بوده‌است. همین مزارها بوده‌اند که محل خداخوانی و حاجت خواهی و بخشش طلبی بوده‌اند، تنها در دهه‌های اخیر است که مزار پیران طریقت، جای خود را به حرم امامزاده‌ها داده‌اند؛ حرم‌هایی که به‌ویژه در

برادران آرمیده در دامنه‌های بینالود

«امامزادگان ناصرویاسر» به باور اهالی، فرزندان امام موسی کاظم^(ع) و برادران حضرت رضا^(ع) هستند که سال‌ها پیش در مسیر هجرت به خراسان، درگذشته‌اند. همانند بسیاری از دیگر امامزاده‌ها، دانسته‌های چندانی درباره آن دو امامزاده که در کنار هم، در روستای «حصار گلستان» در دامنه‌های بینالود آرمیده‌اند، در دست نیست. تا همین دهه‌های اخیر، مدفن امامزادگان یاسر و ناصر، آن قدرها شناخته‌شده نبود. محل امامزاده، مسجد کوچکی بود برای نماز خواندن اهالی حصار گلستان، اما با پژوهش‌های انجام‌گرفته، معلوم شد حضرت رضا^(ع)، برادرانی به این نام داشته‌اند که برای رسیدن به ایشان، راهی خراسان شده‌اند. کتاب «کنز‌الانساب»، تنها کتابی است که در آن به نام دو برادر امام‌رضا^(ع) که در حوالی توس مدفون هستند، اشاره شده‌است. «کنز‌الانساب و بحر‌المصاب در نسب دوازده امام و سادات و امامزادگان» کتابی است به قلم «لوطین یحیی خزاعی» از نسب‌شناس‌های مشهور قرن چهارم. تا پیش از این، پژوهش‌های معاصر، این دو

یحیی؛ فرزند خراسان

«یحیی» در خراسان، یک نام تاریخی است، یادآور قیام «یحیی‌بن‌زید»، نوه امام‌مسجد^(ع) که همچون جد بزرگوارشان، علیه حکومت نابحق اموی قیام کرد. این قیام نه در کوفه و مدینه، بلکه در خراسان برپا شد، در جغرافیای «جوزجان» که حالا جزئی از افغانستان است. «میرنخستین قیام‌علویان خراسان، بود و جانش را بر سر این قیام گذاشت. پیکر او که به دست عمال بنی‌امیه شهید شده بود، در محل شهادتش، آن قدر بر دار ماند تا سرانجام پس از هفت‌سال، به‌دست «بهزادان، پسر ونداد هرمزد، که به نام «ابومسلم خراسانی» مشهور است، با پیروزی نهایی قیام و برافتادن حکومت بنی‌امیه، پایین آورده و به خاک سپرده شد. به‌گواه متون تاریخی خراسانی و در گرامیداشت نام او، در سال شهادت یحیی، هر پُرسی که در خراسان به دنیا آمد، نامش را «یحیی» گذاشتند. یکی از دلایل فراوانی مزار یحیی در خراسان، همین نام‌گذاری و آن قدرشناسی است. مزار «امامزاده یحیی» در پنجاه کیلومتری مشهد در روستای میامی، البته مزار «یحیی‌بن‌زید» نیست

مروری بر تاریخ امام زادگانی که در دیار خورشید آرمیده‌اند

خانه خوبان در خاک خراسان

هما سعادت‌مند

پنجمین روز از دهه کرامت، روز بزرگداشت و تجلیل از امامزادگان و بقاع متبرکه‌است که با نام «امامزادگان، ذخایر معنوی جامعه» در تقویم رسمی کشور، نام‌گذاری شده‌است. وجود مرقد مطهر امام‌هشتم^(ع) سبب شده‌است خراسان امروز ما مسیر امامزادگان بسیاری باشد که این روزها، هم‌جوار با خانه خورشید آرمیده‌اند.

ماجرای هجرت امامزادگان

مکتوبات و متون تاریخی می‌گویند پس از واقعه عاشورا، روزگار بر فرزندان علی^(ع) سخت‌تر و شیعه‌ستیزی آشکارتر می‌شود، چنان‌که در دوره بنی‌عباس، منصور دوانیقی با قرار دادن پیکر سادات و شیعیان در زیرپیی دیوارها و داخل ستون‌ها، ساخت‌شهر بغداد را به پایان می‌رساند. این آفتاب‌گشتی به اینجا ختم نمی‌شود و تاریخ، نمونه‌های بسیاری از آن را یادآوری می‌کند، به‌عنوان مثال در روایتی آمده‌است که در زمان تاج‌داری هارون الرشید، او در یک شب ۷۵ نفر از سادات بنی‌هاشمی را شهید می‌کند یا در زمان متوکل عباسی، شیعیان آن‌چنان در حصر و انزوا بودند که زاناشان برای خواندن نماز، از یک‌دیگر جاذب قرض می‌گرفتند. این دست شکنجه‌هاست که به‌مرور زمان برای فرزندان علی^(ع) چاره‌ای باقی نمی‌گذارد جز کوچ کردن و مسافر دیار غریب شدن. در همین دوران است که سادات علوی، ترک خانه و کاشانه می‌کنند و راهی ایران می‌شوند. بسیاری از این سادات پس از شهادت امام‌رضا^(ع) در مشهد، راه خراسان را پیش می‌گیرند و همسایه‌آستان مالک‌ک پاسبان حضرت دوست می‌شوند اما مأمون به مأموران خود دستور می‌دهد سادات را در هرجای سرزمین ایران که دیدند، بکشند، از همین‌رو بسیاری از سادات در این زمان، شهید می‌شوند و اندک باقی‌مانده هم مخفیانه و گمنام به زیستن در غربت ادامه می‌دهند. این روند ادامه می‌یابد، به‌طوری‌که تا دوران قدرت گرفتن علویان در طبرستان و مرعشیان در مازندران، بسیاری به این شیوه بدرود حیات می‌گویند. در خراسان امروز، ۳۰۴ بقعه مبارکه وجود دارد که ۱۷ بقعه از این تعداد در مشهد و اطراف آن واقع شده‌است. قدیمی‌ترین این اماکن متبرکه، مزاری است که مشهدی‌ها آن را با نام «گنبدخشتی» می‌شناسند. گنبدخشتی در یکی از معابر پرتردد مشهد و درست در پانصدمتری آستان حضرت رضا^(ع) سقفو ستون‌خورده‌است و بنا بر اسناد تاریخی، ششصدساله می‌شود که همسایه حرم امام‌هشتم^(ع) است. امامزاده مدفون در گنبدخشتی که مشهدی‌ها او را به نام «امامزاده سیدمحمد» یا «سلطان‌محمد» می‌شناسند، در کتب تاریخی با نام کامل «امیرسلطان غیاث‌الدین محمدبن امیر طاهرالموسوی» آمده‌است که نسبش با هفده واسطه، به امام موسی کاظم^(ع) می‌رسد، اما نکته مهم اینجا است که شاهزاده سیدمحمد درواقع تنها نقیب شناخته‌شده و دارای مدفن در مشهد است و از این نظر است که گنبدخشتی ارج‌وقرب می‌یابد. لازم به توضیح است که پیش از روی کار آمدن صفویه و رسمی شدن مذهب شیعه در ایران، هدایت شیعیان و اداره آستان قدس‌رضوی با نقیابوده‌است. آنان بر پایه اسناد تاریخی، ارشد سادات موسوی یا علوی ساکن در مشهد بوده‌اند.

اما علاوه‌بر امامزاده گنبدخشتی، چند امامزاده دیگر هم هستند که نسبشان به امام موسی کاظم^(ع) می‌رسد. نام امامزادگان «فتح...» و «ربابه‌بیگم» در روستای آندرخ (سی‌وسه کیلومتری مشهد)، امامزادگان «میرسبحان ولی» و «بی‌بی صنوبر» در جاده کلات، امامزادگان «هاشم» و «محتشم» در روستای پیوه‌ن (پنجاه و پنج کیلومتری مشهد)، امامزاده «سیدابوالقاسم صالح» در بخش احمدآباد (پنجاه کیلومتری مشهد)، «سیدجلال» در روستای پیوه‌ن (پنجاه و پنج کیلومتری مشهد)، «سیدمحمد علوی» در روستای اسلام‌قلعه (شصت کیلومتری مشهد)، امامزادگان «سیدناصر» و «سید یاسر» در روستای گلستان (پنج کیلومتری مشهد) و «امامزاده میرزا ابراهیم رضوی» در کوهسنگی مشهد در این فهرست جای می‌گیرد.

در این میان، نسب «سیدعبیدالعزیز» در روستای دهسرخ (چهل و پنج کیلومتری مشهد) و «سیدمحمدحاتم» در روستای رضوان (سی کیلومتری مشهد) به امام‌رضا^(ع)، «سیداسماعیل» در روستای امان‌آباد (سی‌ودو کیلومتری مشهد) به امام‌حسین^(ع) و همچنین «سیدعبدا... اسحاق» در روستای برزش آباد (چهارده کیلومتری مشهد)، «کمال‌الدین و فرزندان» در دهستان تبادکان مشهد و «امامزاده یحیی» در روستای میامی (پنجاه کیلومتری مشهد) به حضرت سجاد^(ع) می‌رسد. علاوه‌بر این امامزادگان، مزار سه تن از صحابه حضرت رضا^(ع) نیز در فهرست بقاع متبرک مشهد جای می‌گیرد، مزار «ربیع‌بن‌خثیم»، مشهور به خواجه ربیع، «هرثمه‌بن‌عین» مشهور به خواجه‌مراد و «عبدالسلام بن صالح» مشهور به خواجه‌ابصلت در همه روزهای سال، مأمون مؤمنان و دوستان‌داران سلاله خورشید در مشهد است.

۳۰۴	تعداد بقاع متبرکه خراسان
۱۷	تعداد بقاع متبرکه مشهد و اطراف آن
۸	رتبه خراسان در تعداد بقاع متبرکه
قدیمی‌ترین بقعه مبارکه خراسان	گنبد خشتی
نسب‌شناسی بقاع متبرکه مشهد	
۹ امامزاده	فرزندان امام موسی کاظم^(ع)
۱ امامزاده	فرزندان امام حسین^(ع)
۳ امامزاده	فرزندان امام زین‌العابدین^(ع)
۲ امامزاده	وابستگان به امام رضا^(ع)

هشتمهشبه
۱۳۰۲ خرداد ۱۳۰۲
شماره ۳۹۹

۱۵

